

Příručka pro učitele

VVBN

20. století očima děvčat z pokoje 28 L 410

Kolektiv autorů

Zdeněk Beneš, Dagmar Erbenová, Milan Hes, Josef Márc, Iva Vachková.

Gymnázium Praha 4, Budějovická 680, Praha 4
Blond & Brown s. r. o.
2013

Obsah

Zdeněk Beneš s přispěním Milana Hese Úvodem k pracovním listům o příběhu děvčat z pokoje 28	3
Statistický přehled o struktuře židovského obyvatelstva v ČSR	14
Dagmar Erbenová Metodicko-didaktické poznámky k žakovskému pracovnímu sešitu	17
Další doporučená literatura	21
Obsah žakovského sešitu	23

Úvodem k pracovním listům o příběhu děvčat z pokoje 28

“I osobní historie je historie. Jako je jízva důkazem rány. Prošlý kalendář svědectvím o době. Vyschlá studna připomínkou vody.”

Arnošt Lustig

Příběh šesti desítek dívek z pokoje číslo 28 dívčího „heimu“ v domě L410 stojícím přímo na náměstí terezínského ghetta je zdánlivě nepatrnou částí šestimilionové tragédie Židů během druhé světové války. Přesto jde o příběh, který by neměl být zapomenut. Tzv. velké dějiny se skládají z množství malých dějů, osobních příběhů, událostí a činů, které v okamžiku, kdy se udály, byly zdánlivě nevýznamné a nedůležité – svého významu nabyly až později, kdy se za nových okolností vřadily do proudu jiných podobných či naopak rozdílných událostí a činů a odhalily svůj smysl. Příběh skupiny dívek Maagal (tj. kruh), jak se samy nazvaly, takový je. Zařaďme jej tedy do proudu velkých dějin, abychom nahlédli jejich mikrohistorický i edukační význam.

Dívky se narodily kolem roku 1930, většina z nich právě v něm. Přicházely na svět v době, jejíž rozjitřenost a následná tragičnost se prozatím projevovala jen svými náznaky. Ponecháme-li stranou problémy hospodářské a sociální a soustředíme-li se na ty, které měly sehrát v životě těchto židovských dívek a Židů vůbec rozhodující roli, pak můžeme říci, že se narodily v republice, která jistě měla své mnohé problémy, ale která chtěla být vůči svým občanům spravedlivá. Především, podle své ústavy z 29. 2. 1920, zajišťovala na principu osobních občanských práv všem svým občanům bez ohledu na národnost či náboženství stejná práva a zajišťovala tato práva – mimo právo volební – také všem státním příslušníkům jiných států žijících na území ČSR. Židé byli v ČSR považováni za národnost, a mohli se k ní svobodně hlásit. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo na dnešním území ČR 36 000 židů, v roce 1930 pak 37 000, na celém území státu to bylo 191 000 osob v r. 1921 a 205 000 v r. 1930. V poměru k celkovému počtu obyvatelstva republiky to bylo v českých zemích 0,36% obyvatel (1921) či 0,35% (1930), v celostátním měřítku pak 1,40% (1921) a 1,39% (1930). Pro srovnání: v Německu tvořili Židé 0,76% obyvatel říše, v absolutním počtu to bylo asi půl milionu osob. Jiná čísla dostáváme, vyjdeme-li z přihlášení se k judaismu. Pak v r. 1921 žilo na území ČSR 354 300 obyvatel židovského vyznání a v r. 1930 celkem 356 300 osob. Nejvíce se jich hlásilo k československé národnosti (73 000, respektive 73 600 osob), k německé v r. 1921 49 100 lidí.

V těchto číslech se skrývá jeden z podstatných rysů reálného postavení Židů v ČSR (a nejen v ní). Jde o problém identity. Na vztahu k Židům se podílela mnohá rezidua minulosti – jež se také měla záhy stát příznaky nové nastávající situace. V evropské i české společnosti byl přítomen antisemitismus, přesněji řečeno antisemitismy – především sociální (hospodářský), náboženský i rasový. Byly mezi nimi značné rozdíly, stejně jako se mohly i prolínat. Jako první připomeňme problém náboženský: Náboženská odlišnost, promítající se zejména do svátečnosti lidského života (jiné náboženské svátky, kolidující s křesťanskými, nebo občanským, tj. sekularizovaným křesťanským, kalendářem, jiné rituály a zvyky) do té či oné míry odlišovala židovskou komunitu od ostatních a vzbuzovala u nich pocit její jinakosti. Ta mohla obě komunity od sebe mentalitně oddalovat, do čehož se zpětně promítaly prvky sociálního, nacionálního a nakonec i rasového antisemitismu. I samo nacistické „právo“ znalo kategorii „faktických Židů“, t. j. osob, které podle Norimberských zákonů Židy nebyly, ale vyznávaly judaismus. Přesnější je proto zde mluvit nikoli přímo o antisemitismu, ale o anti-judaismu. Na druhém místě zmiňme motiv nacionální. Od druhé poloviny 19. století se ustavující zrovnoprávnění Židů s většinovou společností (v Rakousku od vydání Živnostenského zákona r. 1859 a Prosincové ústavy 1867, v Německu od jeho sjednocení r. 1871) mělo svůj další efekt – židovskou emancipaci v rámci občanské společnosti. Židé se národnostně hlásili buď k Čechům, nebo Němcům. A oba národy, byla-li k tomu ta či ona příležitost, předhazovaly tomu druhému „židovský problém“. Silnější byl tento akcent u Čechů – to proto,

že většina asimilovaných Židů se hlásila k německé národnosti, neboť německá kultura jim byla bližší. Viditelnými příklady tohoto ztotožňování může být agitace kolem záboru Stavovského divadla v Praze roku 1920, kdy heslo „Pryč s Němci a Židy!“ je samo o sobě dost výmluvné, či o deset let později obdobná situace kolem sporů o promítání německých filmů v ČSR. Sám antisemitismus byl ovšem podstatně silnější u českých Němců jak například dokládají události na pražské Německé univerzitě, zejména kolem volby Samuela Steinherze jejím rektorem r. 1922. Podle univerzitních zvyklostí měl právo být jako služebně nejstarší profesor rektorem zvolen, ale zároveň bylo na této univerzitě pravidlem, že se profesor židovské národnosti úřadu ihned vzdával. Steinherz tak neučinil (a dočkal se v tom i podpory čs. státu), ale to vybudilo na univerzitě radikální protizidovské aktivity.

Asimilovaní Židé, ať už do české či německé společnosti, s jistým despektem pohlíželi na ortodoxní Židy, a to nejen pro odlišující se kulturu každodenního života, ale i z náboženského hlediska, protože sami byli namnoze nábožensky laxní anebo i konvertovali ke křesťanství. Navíc tento postoj souvisel i s politickým životem. Konzervativní politické proudy byly antisemitštější než liberální a později i demokratické. Proto nalezneme asimilované Židy více na levicové než pravicové části politického spektra. Český antisemitismus byl většinou sociální a národnostní, a nikoli rasový. Jeho projevy známe také už z druhé poloviny 19. století, a to jak z venkovského prostředí, tak i z prostředí české národní inteligence. Připomenout lze Jana Neruda a jeho antisemitskou brožuru Pro strach židovský, anebo naopak literární dílo českožidovského asimilanta Vojtěcha Rakouse autora humoristických povídek, jejichž hrdiny jsou stárnoucí židovští manželé Modche a Rezi a ukazující sociální antisemitismus „z druhé strany“, ze židovského pohledu. Rasový antisemitismus zůstával – i v době protektorátu – zcela menšinovým extrémem. Ostatně, ve chvíli, kdy se Židé stali oběťmi rasového pronásledování, prokazovali jim mnozí (i když nikoli všichni) solidaritu i účinnou pomoc. Někteří na to však po r. 1945 zase zapomněli. Od konce 19. století sílil ale i emancipační židovský proud – sionismus, vlastně židovský nacionalismus. Jeho iniciátorem byl vídeňský právník Theodor Herzl, autor zakladatelského spisu Židovský stát (1896). Sionismus usiloval o vytvoření židovského státu Izrael v Palestině. Sionismus se rozšířil i v českých zemích a sionisté tvořili také významnou část židovské správy v Terezíně.

Židovská populace tak nebyla jednotnou pospolitostí. V ČSR se na podzim r. 1938 mluvilo dokonce o „židovské válce“, protože se proti sobě otevřeně postavili čeští sionisté a českožidovští asimilanti. Sionisté usilovali od počátku republiky o samostatnou židovskou menšinovou politiku, zatímco asimilanti se tomu bránili; v té době – marně, jak se ukázalo – doufali, že přihlášení se k české (dobově) československé národnosti je uchrání před osudem německých Židů. Tito asimilanti také výraznou měrou přispěli na půjčku obrany státu i na podporu uprchlíků. Naopak němečtí židovští asimilanti byli často ztotožňování

prostě s Němci. Prvním projevem tohoto ztotožňování bylo vracení těchto lidí, kteří před nacisty uprchli po Mnichovu ze Sudet, i když tu musíme vzít v úvahu i pomnichovskou politickou realitu a Berlínem vynucované politické kroky Prahy. Neomluvitelné je ovšem zařazování německých Židů, navrátilivších se z koncentračních táborů, mezi odsunované Němce po osvobození republiky.

Dějiny přináší někdy paradoxní situace. Pro mnohé Židy, nejprve v Německu, pak v anektovaném Rakousku a nakonec i v rozbité ČSR, v protektorátu i ve slovenském štátu, k vědomí vlastní kolektivní i individuální identity přispěla obskurní kritéria Norimberských zákonů. Mnohé oběti holocaustu přiznaly, že se začali za Židy považovat právě až na základě pravidel stanovenými těmito zákony. Zásady vyčlenění Židů z většinové společnosti se ovšem v nacistickém Německu postupně vyvíjely a propracovávaly. Navazovaly přitom na předchozí stav a vývoj. „Teoreticky“ a politicky je formulovaly dva v tomto směru základní spisy nacismu, Hitlerův *Mein Kampf* a Rosenbergův *Mýtus 20. století*. Obě knihy byly určeny spíše pro veřejnost než pro nacistické vůdce (Gilbert, vězeňský psycholog v hlavním Norimberském procesu, ve svém Norimberském deníku tvrdí, že je nacističtí pohlaváři vlastně ani nečetli), pravděpodobně ale zpočátku ani v tomto prostředí potencionálních členů hnutí či jeho sympatizantů byly chápány povytce jako politické proklamace, než jako předzvěst skutečného postupu.

Vše se změnilo vzápětí po převzetí moci nacisty 30. ledna 1933. Už na 1. dubna 1933 byl vyhlášen první bojkot židovských podniků. Jestliže Výmarská republika zajišťovala rovná práva pro všechny německé občany, nacistický režim je začal omezovat vzápětí po převzetí moci. Již v r. 1933 byli Židé diskriminováni pomocí speciálních zákonů ve školství (příslušný předpis se jmenoval Zákon proti přeplnění (!) německých škol a vysokých škol, v r. 1938 bylo židovským dětem zakázáno německé školy navštěvovat vůbec), v žurnalistice, od r. 1935 byli vyloučeni ze služby v ozbrojených školách. Následovala řada dalších opatření sociální a hospodářské povahy, která německé Židy stále důsledněji vyřazovala z veřejného života; v listopadu 1938 byli nakonec speciálním zákonem vyřazeni z německého hospodářského života a dalšími předpisy i ze života kulturního. Od prosince 1938 nesměli vlastnit automobily ani je řídit, 1. září 1939 byli nuceni dodržovat ranní i večerní policejní hodinu, za tři týdny poté jim bylo zakázáno vlastnit rozhlasový přijímač, pak také (od 19. července 1940) telefon. Nakupovat směli jen ve vyhrazených obchodech a později i jen v určitou hodinu. A nešlo jenom o opatření této povahy, došlo i na ryze symbolické pronásledování: v r. 1938 byla zavedena povinnost druhého křestního jména pro Židy (jenom Sára nebo Israel), byly jim vydávány speciální identifikační karty, jejich cestovní pasy byly výrazně označeny červeným velkým J, od 15. září 1941 museli všichni Židé starší šesti let nosit na oděvu viditelnou žlutou hvězdu. Nesměli vlastnit domácí zvířata či navštěvovat veřejné knihovny, atd. atd.

Celý tento diskriminační proces měl svůj vrchol ve dvou neblaze proslulých Norimberských zákonech ze září 1935. První z nich – o říšském státním občanství – znemožňoval Židům být plnoprávními občany státu, v němž žili, a druhý – Zákon na ochranu německé krve a německé cti – zakazoval jak sňatky mezi „árijci“ a Židy, tak samozřejmě i sexuální styky mezi nimi. Za „hanobení rasy“ byly vyměřovány tvrdé tresty. Tyto zákony postavené z hlediska dnešní genetiky na naprosto nesmyslných „teoriích“ vymezovaly sociální i politické postavení Židů v říši a předurčovaly i jejich budoucí osud. O tom, kdo Žid je a kdo ne, nerozhodovala jeho vůle (národnost je dnes přece otázkou svobodné volby, stejně jako náboženství), ale úřední tabulka stanovující plnou nebo (různě) částečnou příslušnost k židovskému národu.

Bezprostřední dopad na konkrétní každodenní život židovské komunity v „třetí říši“ pak měla tzv. křišťálová noc. 9. listopadu 1938, tedy v den Hitlerova neúspěšného pokusu o státní převrat v Mnichově v roce 1923, zavraždil mladý židovský emigrant z Německa Herschel Grünsparn v Paříži německého diplomata Ernsta von Ratha. Tohoto činu bezprostředně využili nacisté k největšímu pogromu na území Německa. Zatčeno a do koncentračních táborů odvečeno bylo 30 000 židovských mužů, zničeno 7 500 židovských obchodů, kolem jednoho tisíce synagog a modliteben. To už byla přímá předzvěst holocaustu.

Mezi lety 1938–1941 se neustále zrychlující a prohlubující diskriminace a šikanování Židů nejrůznějšími předpisy a zákazy budí na první pohled dojem naprosté chaotičnosti. Jenomže praktické dopady těchto nařízení odhalují jejich skrytou a podstatně zákeřnější tvář. Zasahují totiž do nejprivátnějších sfér života, do těch, kam se člověk ve chvílích nebezpečí či pronásledování uchyluje jako do svého tuscula: Nemohu chodit do divadel a kin, nemohu si v parku sednout na lavičku, pokud tam vůbec mohu vstoupit, je omezováno moje právo jezdit veřejnou dopravou, svobodně se pohybovat či nakupovat, nesmím mít rozhlasový přijímač, telefonní přístroj, hudební nástroj a nakonec ani domácí zvíře, psa či kočku. Jistě, zbývá rodina, ti nejbližší. Mohou pomoci, ale při sebevětších citových vztazích a sebevětší rodinné soudržnosti nemohou plně nahradit širší sociokulturní a citové vazby, na něž je člověk svým způsobem života a zaměstnáním (pokud nebyl zbaven i jeho) zvyklý.

Čeští Židé byli do tohoto prostředí úřední šikany včlenění právě v této fázi. Není ale lehké určit, kolika osob se protizidovská opatření v době obsazení zbytku českých zemí a vzniku protektorátu v polovině března 1939 týkalo. Odhady jejich počtu se pohybují mezi 118 000 až 135 000 osobami. Odchytky od posledního sčítání lidu v r. 1930 jsou dány imigrací ze Sudet, z Německa (odkud přišlo do té doby asi 10 000 osob), z Rakouska, ale i dalšími faktory. Počet těchto lidí se do října 1941, kdy byly vypraveny první transporty asi 6 000 osob do Rigy, Minsku a Lodže (mezi 16. říjnem a 26. listopadem) zmenšil na 88 105 osob; na konci okupace žilo na území protektorátu již pouhých 2 803 Židů. Některým se podařilo

legálně či ilegálně vystěhovat, někteří řešili svou situaci sebevraždou. V listopadu 1941 byl vypraven i první transport do Terezína.

Možnosti politického života ve druhé ČSR byly od samotného jejího počátku dosti omezené – a pod tlakem Berlína stále omezenější. Týkalo se to i politiky vůči Židům. Vláda druhé republiky i první (Eliášova) protektorátní vláda se sice snažila Berlínem prosazovanému urychlenému přijetí Norimberských zákonů čelit, ale nemohla vést nic jiného než ústupové boje a ty nemohly být trvale úspěšné. Jednak se jejich návrhy snažily nejprve (v lednu 1939) vymezit pojem „žid“ jakožto toho, jehož oba rodiče vyznávají judaismus či kdo se sám hlásí k židovské národnosti. Po okupaci české části druhé republiky vláda pracovala na dalším vymezení pojmu „žid“. Ten byl přísnější. Konstatoval, že Židé nejsou plnoprávními občany protektorátu (připomeňme, že státní příslušníci protektorátu byli sami druhořadnými občany třetí říše, protože nemohli být jejími státními příslušníky). Za žida měl platit ten, kdo byl i jen po jistou dobu příslušel k židovské náboženské obci a poté třeba konvertoval k některému z křesťanských vyznání – docházelo tak vlastně k „dvojitě asimilaci“. Zároveň ale mělo platit, že pokud konvertoval před 1. listopadem 1918, bude považován za Čecha. Tak tomu mělo být i u pokřtěných židovských dětí, které by se narodily před vydáním uvažovaného zákona protektorátní vlády. A z platnosti nařízení měli být vyňati také Židé žijící na území protektorátu více jak padesát let a u osob mladších padesáti let pak mělo platit, že kritériem je to, zda tu po takovou dobu žijí jejich mužští předci či v případě potomků svobodných matek tyto matky. Takto koncipované nařízení bylo ale pro nacistickou správu protektorátu zcela nepřijatelné – z definice „žida“ totiž vyjímal valnou část židovského obyvatelstva protektorátu a nebyl založen na rasové teorii nýbrž vycházel z náboženského určení židovské identity (uvedme ještě, že obdobně byl zprvu, až do vydání Židovského kodexu 9. září r. 1941 vymezen pojem „žida“ také na Slovensku). Protektorátní vláda nakonec přistoupila na faktické převzetí norimberských zákonů (nařízením z 4. 7. 1939, publikovaným ale až o téměř rok později 24. 4. 1940); drobné odchylky od nich byly nepodstatné. Pro německou protektorátní správu byly v té době ostatně podstatnější otázky hospodářského zničení zdejších Židů než jejich právní vymezení a postavení, na něž koneckonců nebylo třeba v panující zvlášť brát ani ohled. Obecné vymezení mohly nahrazovat i dílčí protizhidské předpisy, kterých na území protektorátu bylo do konce války vydáno nakonec více jak 300.

Osud Židů ve sféře nacistického vlivu a moci vymezil nakonec nestvůrně eufemistický termín „konečné řešení židovské otázky“. Genocida Židů začala s otevřením východní fronty v létě 1941. Tehdy vydal H. Göring rámcový – byť nepřímý – příkaz R. Heydrichovi k jejímu „řešení“; známá konference ve Wansee v lednu 1942, dlouho považovaná za iniciaci a vlastní začátek holocaustu, byla jen jednáním o administraci a logistice tohoto „řešení“. Ve skutečnosti se tato genocida rozběhla už v létě 1941 činností čtyř Einsatzgruppen v týlu

postupujících jednotek na území SSSR a jak živelnými, tak zároveň i nacisty podporovanými pogromy v Pobaltí. Pozornosti nemůže uniknout časová vázanost zrychlující se a prohlubující se diskriminace Židů v říši a na obsazených územích v letech 1939–1941 právě s tímto rozhodnutím.

Pro genocidu Židů během druhé sv. války se vžil termín holocaust, jež je řeckého původu a označuje zápalnou oběť. Termín poprvé užil ve svém románu Noc (1958) Elie Wiesel, sám patřící mezi přeživší oběti holocaustu, do obecného užívání ale vstoupil zejména díky stejnojmennému americkému seriálu Marvina J. Chomského s Meryl Streepovou v jedné z hlavních rolí z roku 1978. Není ale jediným jejím označením. Mnozí Židé upřednostňují termín hebrejský šoa znamenající pohromu či zničení. Tímto termínem pojmenoval svůj devíti a půl hodinový dokument Claude Lanzmann (1985). Oba termíny, ale zejména běžněji užívaný první z nich, se dnes používají i v širším vymezení, a to nejenom pro genocidu Romů za druhé sv. války (romský holocaust), ale přeneseně i pro mnohá další státem organizovaná masová pronásledování.

Takové zobecnění termínu je symptomem výjimečnosti jevu, pro něž byl původně použit. Holocaust je popřením evropského kulturního kódu, nikoli „jen“ jeho vykloubením jako mnohá předešlá pronásledování – včetně protižidovských pogromů třeba za křížových výprav do Svaté země ve 12. – 13. století. Výjimečnost nespočívá jen v jeho masovosti, i když z čísla 6 milionů zavražděných mužů, žen i dětí mrazí, ale především v jeho „zprůmyslnění“ a racionalizaci, jdoucí od administrativního zázemí přes logistiku jeho provádění, fanatickou úpornost v jeho realizaci až po počítání finančního výnosu z jedné oběti. V Osvětimi-Březince byla spočítána průměrná doba života jednoho vězně na 90 dní. Náklady na jeho ošacení, stravování a další základní potřeby byly propočteny na 1431 marek. Jeho tělesné ostatky měly být ale po jeho smrti racionálně využity, počítalo se se zubním zlatem, hodnotnými osobními věcmi a penězi, odebíranými ovšem ihned po příjezdu do tábora, i s jeho oblečením. Hlavní štáb SS nezapomněl ve svém počítání „výnosu“ ani s amortizací vězeňského oblečení a náklady na zpopelnění těla. Celkový výtěžek po devíti měsících života v táboře tak měl činit 1631 marek, což o 131 marek převyšovalo průměrný roční plat německého dělníka v r. 1940...

Ale toto vše mělo zůstat utajeno navždy, o „nejslavnější kapitole německých dějin“ nesměla být nikdy napsána ani stránka a veřejně řečeno jediné slovo, jak hlásal v proslulém – tajném samozřejmě – poznaňském projevu ke generalitě SS H. Himmler v létě 1943. Ale utajení není nikdy možné zcela. Řečeno příměrem Richarda Glazara, jednoho z nemnohých tzv. pracovních Židů přeživších Treblinku (ti ji 2. srpna 1943 zapálili) a autora strhující knihy Treblinka, slovo jako z dětské říkanky, můžete rozšlapat a tím zničit mraveniště, ale nemůžete přitom

zabít všechny mravence, kteří v něm žijí. Zprávy o hrůzách likvidačních táborů pronikly, díky několika útěkům, i ze samotné Osvětimi. A dostaly se nejen do Londýna, Moskvy či Vatikánu, k Mezinárodnímu červenému kříži, ale také do Terezína. Klíčovou osobou tu je nadlouho zapomenutá osobnost Vítězslava Lederera, jemuž se 5. dubna 1944 podařil útek z Osvětimi a který se – dokonce třikrát – tajně vrátil do Terezína, aby zdejší židovskou radu informoval o tom, co se děje s lidmi transportovanými „na východ“ a „za prací“.

Terezín – slovo neoddělitelné od holocaustu nejen českých, ale i německých, rakouských, holandských a dánských Židů, kteří byli do tohoto „vzorového ghetta“ či podle nacistického propagandistického filmu z léta 1944 „města, které Vůdce daroval Židům“ deportováni. Ve skutečnosti to bylo předpeklí, předsíní vyhlazovacích táborů, zejména Osvětimi. Přesto, ačkoliv šlo o ghetto jako byla ta ostatní, v něčem se přece jenom lišil. Terezín nebyl uzavřenou drátou obehnanou čtvrtí města, a zpravidla tou nejzanedbanější, jako tomu bylo v Lodži, či Varšavě, ale celým městem s historickými budovami, sice také obehnaným neprostupnou hranicí, ale nikoli z ostatných drátů, ale barokními hradbami. V jiných ghettech bylo nemožné natočit takový film, jakým byl podvod na lidství nazvaný „Vůdce daroval Židům město“. Na hradby se dalo i vyjít a pohlédnout na volnou krajinu. I přes hradby bylo vidět České středohoří – vězni je nazývali, jak zaznamenal v pozoruhodné reflexi života v ghettu (Psychologie života v terezínském koncentračním táboře, Praha 1947) psycholog a filosof Emil Utitz „nedosažitelnými modrými horami naší touhy“. Nad Osvětimi prý nelétali ptáci, v Terezíně nelétali motýli, ale volnost byla před očima. O to větší bylo vědomí kontrastu mezi životem „za zdí“ a „před ní“.

Řečeno vzpomínkou a zároveň reflexí E. Utitze na sčítání v Bohušovické kotlině: „*Jakési nesprávnosti v soupisech osazenstva vedly ke grotesknímu nápadu, uspořádat na volném prostranství generální přehlídku. Jen těžce nemocní směli zůstat doma. Všichni ostatní museli v sevěných útvarch vypočodovat. Většinou se myslilo, že bude přinejmenším každý desátý zastřelen, nebo že obrovský transport pohltí celé shromáždění. Přesto se však celá událost vyvíjela bez viditelného vzrušení; z počátku dokonce jako výlet s zerty a veselými hovory. Poprvé se otevřely závory tábora. Rozlehlá louka byla obstoupena četníky. Ale za řetězem strážil zdravil nás volný svět; autobusy ujížděly po silnici, mýjela jízdní kola a my jsme se těšili, že veřejnost bude svědkyní toho nesmyslu, který nebude možno utajit.*“ Tím se dostáváme k aspektu terezínského života, který má pro jeho dnešní edukační rovinu nejpodstatnější význam k psychologické stránce prožívání ghettoizace, té symbolické i té reálné. Psychologie života v nenormálních podmínkách má svá zvláštní pravidla; kdo takovou situaci neprošel, musí usilovat o porozumění, o pochopení myšlenkových pochodů a konstrukcí, které se mu zdají být mnohdy nepochopitelné. K psychologii života v ghettu patřila i šeptanda, pověsti, fámy, dohady – tam používaným termínem bonkesy. Týkaly

se transportů z něj i do něj, zpráv účelu návštěv nacistických pohlavárů, osudů známých atp. Ale také byly jejich tématy kusé a šeptandou mnohdy zcela zkreslené zprávy o průběhu války, pohybech front, bitvách. Ty první byly namnoze pesimistické, zneklidňující, varující. Ty druhé naopak leckdy povzbudivé a mnohdy více jak přehnaně optimistické. Málokdy alespoň trochu odrážely realitu, ale jejich význam neležel v jejich pravdivosti, nýbrž v tom, že přinášely osvobozující víru. Ta nabývala pak podoby reality. Proto se třeba leckdy nevěřilo, jak zaznamenal opět E. Utitz, informacím od nově příchozích, ač byly přesnější. Odporovaly totiž realitě bonkesů a nabourávaly vytvořený útěšný obraz, nedílně spojený s nadějí konce utrpení. Když V. Lederer v létě 1944 informoval z osobní osvětimské zkušenosti v ghettu o tom, jak končí transportování v „továrně na smrt“, nevěřili mu – dávali za pravdu antedatovaným „kamuflážním“ lístkům od svých přátel, odesílaných až po zavraždění jejich pisatelů. Naopak čeští odbojáři jeho líčení poslouchali také s hrůzou, ale s důvěrou v jejich pravdivost. Víra a naděje vytěšňovaly a zatlačovaly do pozadí krutou skutečnost každodenního žití v ghettu. Přítomnost je „odporná“ (E. Utitz) a lze z ní utéct dvěma směry: do budoucna a do minulosti. Minulost se rychle idealizuje, koncentruje se do svých pozitivních okamžiků, a to i za cenu jejího překrucování, prováděného třeba i z důvodů získání osobního prospěchu. I to je, byť eticky sporný, příznak z vlastních životních souvislostí vykloubené přítomnosti. Utíkat bylo možné i do budoucnosti; často byla promítnutím minulosti, a tedy jakýmsi přeskočením přítomnosti. Budoucnost je ale vždy nejistá – a tady se skrývá odvrácená strana naděje – strach. Strach před transportem do neznáma, před nemocí, před neočekávanou událostí, jejíž smysl nebyl znám, samozřejmě i před smrtí.

Jak prožívaly toto vykloubení ze svých předchozích osobních, rodinných i sociálních souvislostí terezínské děti a dospívající? Ti měli život teprve před sebou, v normálních životních podmínkách se jim svět teprve otevíral. Chyběla jim rodina, na kterou děvčata z pokoje 28 tak často vzpomínala. Nahrazovaly ji jejich opatrovnice a přátelství, jež mezi sebou uzavřely – i s tím, že jako v každé rodině i tady byly spory a navíc i animozity, protože nešlo o spontánně utvořený kolektiv, ale o z vnějších podmínek sestavenou skupinu. O to větší respekt si jejich snaha o přátelství zaslouží. A budoucnost? Nejen že byla nejistá, z dnešního pohledu byla bezperspektivní, tedy nebyla. Ale ona psychologicky být musela. Vzpomínaný R. Glazar ve své Treblince mluví o tom, jak budoucnost byla v životě oněch „arbeitsjuden“ přítomna, i když věděli, že oni budou nakonec ti poslední, které do plynové komory naženou, protože žít je nemohou nechat... O to více byla budoucnostní perspektiva přítomna v životě těch, před kterými život byl – měl být – otevřený. Ale oni o holocaustu nevěděli, naopak, právě jim jako (třeba jen potencionální) budoucnosti národa byla věnována mimořádná péče, od přidělení jídla (jakkoli skromných) až po vyučování, které má primárně budoucnostní rozměr. Připomeňme si jímavé a zároveň mrazivé okamžiky, kdy určené dívky z pokoje 28 odcházely do transportů, jsou v deníku Anny Flachové (Flašky): Milka Poláčková napsala

Anně Flachové „Já doufám, že se zase někde sejdem. Budeme zase takové kamarádky, jako jsme byly tady...“ V edukační rovině příběhu děvčat z pokoje 28 nejde jenom o fakticitu tehdejšího dění, vtěsnávanou zejména do oněch velkých dějin. Jde také o jedinečná, neopakovatelná mikrohistorická konkréta, v nichž se nejvíce odhalují všednost, každodennost a také emocionalita dění. A jde také o snahu vidět toto dění očima „vrstevnické perspektivy“ – jak vidí prožitky dívek z pokoje 28, vykloubené ze svého minulého i očekávaného života, jejich dnešní vrstevník? A jak by se choval on v té situaci? Otevíráme tak otázku hodnocení, která je nedílnou součástí historického myšlení, v něm vždy hodnotíme, ať chceme, nebo nechceme.

V etickém hodnocení spočívá hlavní edukační význam příběhu Maagalu: útrapy a pronásledování až k smrti totiž není jen minulou skutečností, v té či oné podobě se odehrává leckde i dnes a může se dít i v budoucnosti. Je zapotřebí proto tento příběh uchovat v paměti. Učiňme proto malý exkurs o paměti a pamětnictví. Dějiny a paměť, to je dnes velmi diskutované téma. Kolektivní, sociální či historická, jak ji můžeme nazývat, paměť je běžně vnímána jako jistý sediment dění, to, co překračuje jeho pomíjivost a zůstává zachováno jako trvalost. V praktické edukační sféře se realizuje jako využívání pamětníků ve výuce. Ale to je paměť povytce individuální – pamětnictví. Máme se ho obávat? Nemůže důraz na vzpomínky oslabit schopnost vnímat a chápat například velké příběhy národních dějin? Nerozdobí se pod vlivem pamětníka vzpomínání dějiny do atomizovaných osudů jednotlivců? Socioložka Françoise Mayer v knize „Češi a jejich komunismus“ ani nepoužívá striktního odlišení mezi pojmy dějiny a paměť a raději volí „souborné“ označení „*vzťah k minulosti*.“ Podle francouzské historičky se jedná o „*vzťah, který skupiny i jedinci udržují s tím, co bylo dříve, o čemž si společně vytvářejí představu*.“ Pochopitelně bychom Françoise Mayer mohli ihned oponovat. Nabízí se například úvaha francouzského historika Le Goffa, který naopak tvrdí, že paměť je vlastně jen „*surovinou historie*“, kterou vědec pečlivou prací dokáže vytrždit, analyzovat a celkově použít. „*Příliš upřednostňovat paměť znamená ponořit se do neorganizovatelného proudu času. (...) Historie musí paměť objasňovat a pomáhat jí opravit její omyly*“, dodává Jacques Le Goff.

Domníváme se, že v případě paměti a historie by se vůbec nemuselo jednat o dramatický konflikt. Zejména v edukačním prostředí obě reflexe minulého mohou úspěšně spolupracovat. Historie tak může nabídnout svůj úhel poznání a částečně odlišným viděním historické zkušenosti pak obohatí naši znalost minulosti pro změnu zase paměť. „*Historie, alespoň ve svých kanonických podobách se upírá ke hmotnému a pokud možno kvantifikovatelnému světu. Naopak paměť uchovává předešlou stopu, kterou onějšší události zanechávají v duchu jednotlivců, dává tedy přednost nehmotnému světu duševních zážitků*“, uvádí k rozdílům mezi dějinami a pamětí Tzvetan Todorov. Vyprávění pamětníka dané události

nám sice nenabídne totožný obraz minulosti jako například konkrétní písemný pramen, který je uložen v archivu, ale pro změnu slovy Tzvetana Todorova „*umožní prožít znovu onu akci a znovu pocítit to, oč v ní šlo, lépe než to umožňují data, jména a čísla.*“ Paměť tak může být v duchu charakteristiky Dušana Třeštíka vnímána nejen jako jisté „*alternativní dějiny*“, ale především je dokladem našeho „*autentického vztahu k minulosti.*“

Zdeněk Beneš za spolupráce s Milanem Hesem

Statistický přehled o struktuře židovského obyvatelstva v ČSR

**podle sčítání obyvatelstva v l. 1921 a 1930
a přehled obyvatel židovského náboženství v českých zemích
1869–1910**

Sčítání lidu v r. 1921

K židovskému náboženství se přihlásilo 354.300 osob.

Z nich se k jednotlivým národnostem přihlásilo:

73.300 k československé národnosti

49.100 k německé

29.400 k maďarské

3.700 k ruské

2.000 k polské

180.700 k židovské

Z nich žilo

83.700 osob v Čechách

43.300 na Moravě

135.800 na Slovensku

93.000 na Podkarpatské Rusi

K židovské národnosti se přihlásilo 180 700 osob.

Z toho:

30.200 v českých zemích

70.500 na Slovensku

80.000 na Podkarpatské Rusi

Sčítání lidu v r. 1930

K židovskému náboženství se přihlásilo 356 700 osob.

Z toho:

76.300 v Čechách

41.200 na Moravě

136.600 na Slovensku

102.400 na Podkarpatské Rusi

K **židovské národnosti** se přihlásilo 187.000 v ČSR (= 1,3% obyvatel)

Z toho:

30.000 v českých zemích (= 0,3%)

65.000 na Slovensku (= 2,0%)

91.000 na Podkarpatské Rusi (= 12,9%)

Počet obyvatel židovského náboženství v českých zemích

1869: 138.300

1890: 149.800

1900: 148.900

1910: 140.400

Ve smyslu norimberských zákonů

bydlelo v Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939 118.310 židů.

Podle Alena Míšková: Postavení Židů v první československé republice (příklad Německé univerzity). In Jörg K, Hoensch – Stanislav Biman – Lubomír Lipták (edd.) Emancipácia Židov – antisemitismus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku. Bratislava 1999, s. 99–110, zde upr. tab. na str.106–107.

Počty osob

vězněných, transportovaných do vyhlazovacích táborů a přeživších věznění v Terezíně

Židé z protektorátu

15. března 1939 žilo na území protektorátu 118 300 osob.

do Terezína bylo deportováno 73 468 osob

z nich transportováno „na východ“ 60 382 (= 82,2%)

Německých židů bylo do Terezína transportováno 42 921 osob
z nich transportováno „na východ“ 16 098 (=37,5%)

Rakouských Židů bylo do Terezína transportováno 15 244 osob
z nich transportováno „na východ“ 7 572 (= 49,6%)

Holandských Židů bylo do Terezína transportováno 4 897 osob
z nich transportováno „na východ“ 3 010 (=61,4%)

Dánských Židů bylo do Terezína transportováno 466 osob
z nich transportováno „na východ“ 1 osoba (údajně omylem)

Celkový počet vězňů v Terezíně byl 139 517 osob

V samotném ghettu jich zahynulo 33 521 (=23,9%)

z toho bylo

protektorátních Židů 6 152 (=8,4% z celkového počtu)

německých 20 848 (=48,6%)

rakouských 6 228 (=40,1%)

holandských 169 (=3,45%)

124 dalších osob.

V ghettu bylo v květnu 1945 osvobozeno 17 515 vězňů = 12,5%

Z toho

Židů z protektorátu 9,5% (po odečtení 3 645 osob ze smíšených manželství, které byly do ghetta transportovány v lednu až březnu 1945 a z nichž tu zemřelo 23 osob, přežilo vězňů jen necelých 5% Židů v protektorátu)

z Německa 12,8%

z Rakouska 8,5%

z Holandska 26,2%

Podle Helena Krejčová: Specifické předpoklady antisemitizmu a protižidovské aktivity Protektorátu Čechy a Morava. In Jörg K, Hoensch – Stanislav Biman – Lubomír Lipták (edd.) Emancipácia Židov – antisemitismus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku. Bratislava 1999, s. 147-162, čísla na str. 158.

Metodicko-didaktické poznámky pro učitele

Aktérský pohled - možný přístup k výuce dějin šoa

Předložený soubor nabízí jeden z možných přístupů k výuce problematiky dvacátého století se zaměřením na dějiny šoa. Základem pro vytvoření žákovského sešitu se stala kniha Hannelore Brenner-Wonschickové Děvčata z pokoje 28. Přátelství, naděje a přežití v Terezíně a výstava Děvčata z pokoje 28L 410, Terezín. Zde publikované materiály jsou doplněny o celou řadu dalších souvisejících textů, obrázků, fotografií, vzpomínek - v žákovském sešitě.

Klíčovým momentem celé této koncepce je aktérský pohled samotného žáka na jednotlivá témata. Autoři vycházejí ze své vlastní pedagogické praxe, kdy se sami mnohokrát zamýšleli nad tím, jak motivovat svoje žáky a studenty k zapojení se do výuky a k zájmu o probíraná témata. Aktérský pohled vnímají bezpochyby jako efektivní způsob, který tento problém může vyřešit. Umožňuje totiž aktivně zapojit samotného žáka do řešení konkrétního nastoleného problému. Ukotvení jednotlivých lekcí do dobového historického kontextu zároveň nabízí žákovi plastičtější uchopení studovaného tématu a otvírá možnost konfrontace vlastních představ se zprostředkovanou realitou. Prostřednictvím pramenného materiálu tak může bezprostředně konfrontovat a posouvat nabízené obrazy historické skutečnosti.

Vedle aktérského pohledu žáka je pro tuto publikaci zásadní pohled na úlohu učitele. Učitel je ten, kdo určuje náplň, strukturu hodiny a zároveň si pro své žáky formuluje bezprostředně jednotlivé cíle svého vyučování. Tento přístup se dá také chápat jako alternativní možnost k naplnění cílů dějepisného vyučování. Takto pojatá forma výuky vyžaduje větší množství variabilního studijního materiálu, který umožňuje učiteli individuální přístup nejen k tématu, ale i k samotnému žákovi, stejně tak ale i přístup žáka k danému tématu. K naplnění tohoto předpokladu přispívá samotná struktura příručky a její formální podoba.

Struktura jednotlivých kapitol

Každé kapitole předchází stručný historický úvod, který by měl žákovi umožnit zasadit dané téma do širšího historického kontextu. K tomuto účelu slouží také paralelní časové osy, zachycující historii ghetta a pokoje D 28. Hlavní částí jednotlivých kapitol tvoří samotné volné pracovní listy. Nabízejí co možná nejvariabilnější způsob zpracování jednotlivých témat.

Pracovní listy jsou jednotně strukturovány a označeny:

Část I. je evokací tématu, zaměřením pozornosti, snaží se většinou vycházet ze zkušeností samotného žáka. Tuto část někdy mohou žáci zvládnout sami, jindy povaha tématu předpokládá spolupráci a diskusi s učitelem, respektive s ostatními žáky. Zde záleží na učiteli, jaký zvolí postup.

Část II. umožňuje žákům tvořivou interpretační práci s předloženým studijním materiálem. Může být zpracováván jednotlivcem, ale i dvojicemi anebo v malých skupinách žáků. Jádrem práce s částí II. zpravidla potřebuje do 30 minut času. Některé pracovní listy nabízejí studijního materiálu více. Je jej možné rozdělit do několika pracovních skupin anebo vybrat to, co nejlépe odpovídá učitelově cíli.

Část III. se pokouší o vztažení nově získaných poznatků a zkušenosti zpět k žákovi, dává mu především možnost konfrontovat vlastní představy se zprostředkovanou historickou realitou. V některých listech tato část chybí - ale předpokladem úspěšného završení pracovního listu je diskuse nad jednou z otázek, které propojuje žákův svět s probíraným tématem.

Část IV. pracovních listů nabízí témata pro samostatnou domácí práci, zpracování dílčích badatelských úkolů, které dané téma prohlubují. Tuto část neobsahují všechny listy, ale pouze ty, pro které jsou dostupné další materiály: ať už v příručce, nebo ve snadno dostupných internetových zdrojích, především českojazyčných. Žák si tak může vyzkoušet samostatnou badatelskou práci, a tím i získat možnost bližší konfrontace s větším množstvím a různými typy historických pramenů nebo textů.

Návod práce s pracovními listy

Jednotlivé pracovní listy lze vnímat jako metodicko- analytické modely, jejichž součástí je různá škála školních historických pramenů s pestrým katalogem odpovídajících otázek. Především tím podle autorů jednotlivých lekcí tyto modely naplňují požadavky na moderní výuku dějepisu a dávají učitelům a žákům prostor pro jejich mnohostranné využití.

Struktura jednotlivých pracovních listů nabízí tři základní možnosti jejich využití. Klíčovou roli zde hraje zkušenost učitele a žáka s různorodým materiálem, který se využívá ve výuce. Důležitá je představa učitele o využití pracovních listů vzhledem k jeho vlastním naplánovaným cílům v konkrétní vyučovací hodině. Učitel s pracovními listy může pracovat jak s hotovým celkem, tzn. 1 pracovní list = 1 tematická vyučovací jednotka. Další možností je výběr dílčí části daného pracovního listu a následně její využití v rámci jinak strukturované vyučovací hodiny. V neposlední řadě je možné si z různých částí různých pracovních listů poskládat pro svou vyučovací hodinu vlastní tematicky zaměřený materiál.

Možnosti práce s doprovodným materiálem

Časové osy mohou žákovi pomoci konkretizovat historické události, dávat do souvislostí vývoj událostí v ghettu s osudy jeho obyvatel, a tím zároveň i přispět k uvědomění si chronologie příběhů a formování žákova historického vědomí.

Pro práci žáků je v sešitě časových os několik - v úvodu jsou představeny dvě základní (ghetto Tereziín a Heim 28) pro orientaci v čase, u každé kapitoly jsou pak uvedeny i detailnější a konkrétnější údaje. Vzhledem k tématu jednotlivých kapitol se tyto přímky vzájemně propojují a doplňují, je tak možno pracovat i s jejich kombinacemi.

Časové osy tak nabízejí mnohovrstevnatý náhled na konkrétní historické události z pohledu historie samotného ghetta Tereziín, z pohledu pokoje D 28 a v neposlední řadě také vlastního aktérského pohledu samotného žáka.

U medailonků byla záměrně zvolena torzovitá forma zpracování s důrazem na fragmentárnost celého příběhu. Toto zpracování dává žákům prostor si samostatně poskládat své vlastní vyprávění o osudech jednotlivých děvčat z pokoje D 28. Žáci mohou pracovat s materiálem, který se vztahuje ke konkrétním osobám, mohou do těchto příběhů doplňovat nově zjištěné informace na základě vlastního bádání a zároveň tak i zpřesňovat konkrétní infor-

mace o nich. Práce s medailonky může přispět k rozvoji emocionální dimenze historického vědomí, žák zde může velice dobře porovnávat například podobnost či rozdílnost svých zájmů, každodenních starostí se zájmy a postoji jednotlivých děvčat, může zde porovnat svůj každodenní život s tím, co všechno mělo vliv život děvčat, co mohla a co nemohla ovlivnit, co mohli ovlivnit jejich rodiče, vychovatelé, jak byl organizován svět, ve kterém žila.

Kalendář pokoje 28 shromáždil doložitelné informace o dívkách, které na pokoji 28 žily. Mohl by se stát podkladem pro detailnější medailonky jednotlivých dívek a přinést některé odpovědi na konkrétní otázky, které v pracovních listech obsaženy nejsou či nasměrovat žáky k dalšímu pátrání.

Pramenný materiál (písemné prameny, audio, foto, obrázky, internetové odkazy) je zde připojen pro další možné využití především v samostatných badatelských úkolech pro žáky. Učitel zde najde materiál pro samostatnou přípravu hodiny, doplnění stávajících pracovních listů, ilustrace některých dílčích pojmů atd. Stejnou úlohu by zde měl mít i **připojený seznam literatury**, který obsahuje edice pramenného materiálu k tématu, publikované vzpomínky, deníky, atd.

Variabilní materiál a jeho mnohostranné využití byly hlavními cíli didaktického záměru této publikace, zpracovávající tematiku děvčat z pokoje 28. Praxe a čas ukáží, do jaké míry se jej podařilo naplnit.

Tato příručka není definitivním uzavřeným materiálem. Autoři předpokládají další doplňování chybějících informací, zpřesňování údajů o příběhu děvčat z pokoje D 28, rozšiřování didaktizovaného pramenného materiálu a i úpravy samotných pracovních listů na základě jejich evaluace. Díky tomu také byla zvolena výsledná podoba tohoto materiálu, kterou je interaktivní PDF. To jednak umožňuje spouštět materiály přímo v učebně, vytisknout potřebný počet pracovních listů, ale také průběžné doplňování nových pracovních listů a nově zjištěných informací. Aktualizace tohoto materiálu budou zveřejňovány na **www.didakticke.info**.

Dagmar Erbenová

Další doporučená literatura

Pro učitele (i žáky):

- AMÉRY Jean**, *Bez viny a bez trestu*, Praha: Mladá fronta 1999.
- ADLER Hans Günther**, *Terezín 1941–1945: toář nuceného společenství*, Brno: Barrister&Principal 2006.
- ARENDOVÁ Hannah**, *Eichmann v Jeruzalémě*, Praha: Mladá fronta 1995.
- BAUER Jehuda**, *Úvahy o holokaustu*, Praha: Academia 2009.
- BONDYOVÁ Ruth**, *Jakob Edelstein*, Praha: Sefer 2001.
- BREITMAN Richard**, *Architekt „konečného řešení“: Himmler a vyoraždění evropských Židů*, Praha: Argo 2004.
- BROD Toman**, *Ještě že člověk neví, co ho čeká: života běh mezi roky 1929–1989*, Praha: Academia 2007.
- BROD Toman – KÁRNÝ Miroslav – KÁRNÁ Margita** (eds.), *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*, Praha: Terezínská iniciativa – Melantrich 1994.
- FRANKL Viktor Emanuel**, *A přesto říci životu ano*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 1996.
- GÁL Fedor – SKÁLOVÁ Dita – ZÁDOROVÁ Markéta**, *Trojí svědectví*, Praha: G plus G 2000.
- GLAZAR Richard**, *Třeblička, slovo jak z dětské říkanky*, Praha: G plus G 2007.
- GÖTZ Aly**, *„Konečné řešení“: přesun národů a vyhlazení evropských Židů*, Praha: 2006.
- HERRMANNOVÁ Margit – SCHÜTZOVÁ Helena**, *Kdo chce budoucím něco říci, má promluvit*, Praha: Židovské muzeum v Praze 1994.
- HES Milan**, *Čekání na smrt: Rodinný tábor českých Židů v Osvětimi* Praha: Epoque 2012.
- HILBERG Raul**, *Pachatelé, oběti a diváci: židovská katastrofa 1933-1945*, Praha: Argo 2002.
- KÁRNÝ Miroslav**, *Konečné řešení*, Praha: Academia 1991.
- KRAUS Ota**, *Jediná noc*, Praha: Svaz protifašistických bojovníků 1964.
- KRAUS Ota – KULKA Erich**, *Touhána na smrt*, Praha: Naše vojsko 1964.
- KRAUS Ota B.**, *Země bez boha*, Praha: Sefer 1992.
- LAGUS Karel – POLÁK Josef**, *Město za mřížemi*, Praha: Baset 2006.
- LANZMANN Claude**, *Šoa: zpráva o velíkém neštěstí*, Praha: Svoboda 1991.
- LIPSTADTOVÁ E. Deborah**, *Popírání holocaustu: sílící útok na pravdu a paměť*, Litomyšl a Praha: Paseka 2001.
- LUSTIG Arnošt**, *Interview: vybrané rozhovory 1979–2002*, Praha: Akropolis 2002.
- NYISZLI Miklós**, *Byl jsem Mengeleho asistentem*, Praha: Academia 2009.
- PĚKNÝ Tomáš**, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer 2001.
- RADIL Tomáš**, *Ve čtrnácti sám v Osvětimi*, Praha: Academia 2009.

- REDLICH Egon**, *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redliča z Terezína 1. 1. 1942–22. 10. 1944*, Brno: Doplněk 1995.
- RODEN Rudolf**, *Paměť naruby*, Praha: Academia 2003.
- RODENOVÁ Eva**, *Bylo mi patnáct: deník z let 1939 – 1940*, Praha: Prostor 2009.
- RODENOVÍ Eva a Rudolf**, *Životy ve vypůjčeném čase*, Praha: Academia 2007.
- RÓNA Bedřich**, *Osudy z temných časů*, Praha: G plus G 2003.
- SCHEUEROVÁ Líza**, *O smrti, která se nedostavila*, Praha: Sefer 1994.
- SOFSKÝ Wolfgang**, *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha: Argo 2006.
- STRÁNSKÝ Pavel**, *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha: Argo 2006.
- STRÁNSKÝ Pavel**, *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha: Argo 2006.
- STRÁNSKÝ Pavel**, *Řád teroru: koncentrační tábor*, Praha: Argo 2006.
- Sošet bez lidských dimenzí: čtyři ženy vzpomínají*, Praha: Státní židovské muzeum ve spolupráci s Federací židovských obcí v Čechách a na Moravě 1991.
- TOMÁNKOVÁ Magdalena – VOSTRÁ Indra (eds.)**, *Ptaly se: Proč?: ukrývané děti vzpomínají*, Pardubice: Štěpán Bartoš 2008.

Pro žáky i učitele:

- BRENNER-WONSCHICKOVÁ Hannelore**, *Děvčata z pokoje 28*, Brno: Barrister & Principal 2007.
- FRANKOVÁ Anita – POVOLNÁ Hana (eds.)**, *Motýlka jsem tu neviděl: dětské kresby a básně z Terezína*, Praha: Židovské muzeum 2007.
- FRIISOVÁ Jana Renée**, *Pevnost mého mládí*, Praha: Nakladatelství Jaroslava Poberová 2005.
- HOLLIDAYOVÁ Laurel (ed.)**, *Holocaust a válka očima dětí: utajené deníky*, Praha: Prostor 1997.
- HOŘEC Jaromír (ed.)**, *Deníky dětí: deníky a zápisky z koncentračních táborů*, Praha: Naše vojsko 1961.
- CHLÁDKOVÁ Ludmila**, *Terezínské ghetto*, Praha: Památník Terezín 2005.
- KOHNNOVÁ Věra**, *Deník Věry Kohnové*, Středokluky: Zdeněk Susa 2006.
- LEVI Primo**, *Je-li toto člověk*, Praha: Sefer 1995.
- LEVINE Karen**, *Hanin kufřík*, Praha: Portál 2003.
- KLÍMA Ivan**, *O chlapci, který se nestal číslem*, Praha: Židovské muzeum 1998.
- KŘÍŽKOVÁ Marie Ruth – KOTOUČ Kurt Jiří – ORNEST Zdeněk**, *Je mojí olastí hradba ghett?: básně, próza a kresby terezínských dětí*, Praha: Aventinum 1995.
- KULKA Erich**, *Útek z tábora smrti*, Praha: Vydavatelství časopisů MNO 1966.
- ONDŘICHOVÁ Lucie**, *Příběh Fredyho Hirsche*, Praha: Sefer 2001.
- MEROVÁ Evelina**, *Opožděné vzpomínky: životopis, který se nevešel na jednu stránku*, Brno: Barrister & Principal 2009.
- VRBA Rudolf**, *Utekl jsem z Osvětimi*, Praha: Sefer 2007.

Obsah žákovského sešitu

VVBN

20. století očima děvčat z pokoje 28 L 410

VBVN – úvod (<i>Iva Vachková</i>)	1
Časové osy	3
Předehra	
Předehra (<i>Iva Vachková</i>)	7
Kdo jsem a kdo chci být? – pracovní list (<i>Dagmar Erbenová</i>)	9
Terezín	
Příjezd (<i>Iva Vachková</i>)	11
Očekávání a realita příjezdu – pracovní list (<i>Josef Márc</i>)	13
Ghetto Terezín	
Ghetto Terezín (<i>Iva Vachková</i>)	17
Dětské časopisy – pracovní list (<i>Iva Vachková</i>)	19
Já a moje rodina 1 – pracovní list (<i>Iva Vachková</i>)	21
Já a moje rodina 2 – pracovní list (<i>Iva Vachková</i>)	23

Setkání s židovstvím

Nová setkání se židovstvím (Iva Vachková)	25
Židovské tradice, svátky a jejich význam v ghettu – pracovní list (Dagmar Erbenová)	27

Pokoj 28

Pokoj 28 L 410 (Iva Vachková)	29
Pokoj 28 – pracovní list (Josef Márc)	31

Vychovatelé

Vychovatelé (Iva Vachková)	35
Vychovatelé – pracovní list (Josef Márc)	37

Události, které vybočují

Události, které vybočují (Iva Vachková)	41
Sčítání v Bohušovické kotlině – pracovní list (Dagmar Erbenová)	43
Zkrášlovací akce – pracovní list (Dagmar Erbenová)	45
Brundibár – pracovní list (Iva Vachková)	47

Transporty

Transporty (Iva Vachková)	49
Transporty – pracovní list (Milan Hes)	51
Vnímání transportů očima dívek z pokoje 28 – pracovní list (Milan Hes)	53
Příchod nových dívek do pokoje 28 – pracovní list (Milan Hes)	55

Transport a já

Transport a já (Iva Vachková)	57
Transport a já – pracovní list (Iva Vachková)	59

Koncentrační tábor

Koncentrační tábor Osvětim (Iva Vachková)	61
Koncentrační tábor a vzpomínky na Terezín – pracovní list (Milan Hes)	63
Fredy Hirsch a dětský blok v rodinném táboře v Osvětimi – pracovní list (Milan Hes)	65
Osvětim dříve a dnes – pracovní list (Milan Hes)	67

Osvobození

Osvobození (Iva Vachková)	69
erezínské ghetto na sklonku války – pracovní list (Milan Hes)	71
Osvobození – pracovní list (Milan Hes)	73
Po válce – pracovní list (Milan Hes)	75

Medailonky

Medailonky (úvod Iva Vachková)	77
Hana Epsteinová (Josef Märč)	79
Anna Flachová (Josef Märč)	81
Ruth Gutmannová (Dagmar Erbenová)	83
Eva Landová (Josef Märč)	85
Anna Lindtová (Josef Märč)	87
Zdeňka Löwyová (Dagmar Erbenová)	89
Anna Mühlsteinová (Josef Märč)	91
Ruth Schächterová (Dagmar Erbenová)	93
Ela Steinová (Josef Märč)	95

Slovníček pojmů (Dagmar Erbenová, Josef Märč, Iva Vachková)	97
---	----

Kalendář pokoje 28 (Josef Märč, Iva Vachková)	101
---	-----

Seznam doporučené literatury pro žáky i učitele (Zdeněk Beneš, Milan Hes, Josef Märc)	105
--	-----

Přílohy

Filmový sestřich – Anna Flachová (Josef Märc).....	107
Přepis písemných prací děvčat z pokoje 28 k prvnímu výročí vzniku heimů (Josef Märc)	109
Výběr textů k časopisu Bonaco (Josef Märc, Iva Vachková)	117
Odkazy na internetové stránky (Josef Märc)	121
Chronologie rodinného tábora tereziňských vězňů Osvětim (Milan Hes)	123

VVBN

20. století očima děvčat z pokoje 28L 410

Příručka pro učitele k Žakovskemu sešitu z dějepisu především pro starší žáky základních škol

Kolektiv autorů:

Zdeněk Beneš, Dagmar Erbenová, Milan Hes, Josef Märč, Iva Vachková.

Editor: Iva Vachková

Grafická úprava: Michal Drtina

Vydavatel:

Gymnázium Praha 4, Budějovická 680, Praha 4
Blond & Brown s. r. o.
2013

www.didakticke.info

Příručka je podpořena

Dotačním programem MŠMT na podporu vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy v roce 2013 pod č.j. MSMT-34008/2012-210 a projektem Česko-německého fondu budoucnosti Room 28, vyučovací jednotka.

